

Sanja Brbora
Sveučilišna knjižnica u Splitu
sbrbora@svkst.hr

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mwo1vcr5ny>
Stručni rad

BENEŠIĆEV KNJIŽNIČARSKI LEKSIK

U radu se razmatra knjižničarski leksik i korpusne glose kojima je oprimpjeren u Benešićevu *Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Dok sam leksik svjedoči o iznimnim tvorbenim mogućnostima hrvatskoga jezika, glose pružaju dragocjeno svjedočanstvo o čitateljskoj kulturi i nakladništvu toga razdoblja.

Iz Benešićeva su rječnika popisane riječi kojima se označavaju stvari i pojmovi koji se mogu povezati s knjižničarstvom u najširem smislu. Potom su popisane riječi razvrstane u opći leksik i nazivlje, a popisi su uspoređeni sa suvremenim hrvatskim općim rječnicima te *Rječnikom hrvatskoga knjižničarskog nazivlja*. Posebna je pozornost usmjerena prema riječima koje se pojavljuju samo u Benešića. Takva bi analiza mogla pridonijeti rasvjetljavanju povijesne dimenzije hrvatskoga knjižničarskog leksika i eventualno oživljavanju »zaboravljenih« riječi.

Ključne riječi: knjižničarski leksik, knjižničarsko nazivlje, Benešićev rječnik

1. KNJIŽNIČARITI¹ PO BENEŠIĆU

Benešićev *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*² ili, kako ga Z. Vince (1990: 71) opisno naziva – »rječnik iz hrvatske književnosti«, prema Benešićevim riječima (1985: XXV) – *informativan* je rječnik (*nije normativan*), utemeljen na pomno odabranim citatima 107 hrvatskih književnika koji su stvarali u turbulentnom razdoblju od sredine 19. do sredine 20. stoljeća, »od kodifikacije ilirskoga odnosno općehrvatskoga jezičnog standarda do kodifikacijskoga zaokreta prema artikuliranju i pobjedi jezičnog unitarizma« (Nikolić-Hoyt 2017: 135). Razdoblje je to koje se preklapa s intenzivnim otvaranjem prvih javnih čitaonica i knjižnica diljem Hrvatske, odnosno okolnostima koje su prethodile rađanju hrvatskoga knjižničarstva u suvremenom smislu.³

Upravo razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda može se smatrati prekretnicom u širenju tiskovina na materinskom jeziku i razvoju čitateljske kulture. Za razliku od početka stoljeća kad su čitali isključivo intelektualci, i to literaturu na stranim jezicima, u drugoj polovici 19. st. »čitanje knjiga i novina na hrvatskom jeziku postaje svakodnevna potreba većine stanovništva« (Stipčević 2008: 250). U diglosičnoj i teritorijalno rascjepkanoj zemlji upravo je tisak na materinskom »ilirskom« jeziku bio najbrži način širenja preporodnih ideja i kulture, dok je, s druge strane, jedino širenje zainteresiranih čitateljskih krugova jamčilo nakladnicima opstanak.

U tom kontekstu korisno je i zanimljivo pratiti leksik kojim se označavaju stvari i pojmovi koji se mogu povezati s knjižničarstvom u najširem smislu. S druge strane, korpusne glose kojima su oprimjerene pojedine natuknice pružaju dragocjeno svjedočanstvo o čitateljskoj kulturi i nakladništvu toga vremena, dok same natuknice svjedoče o iznimnim tvorbenim mogućnostima hrvatskoga jezika.

¹ Glagol *knjižničariti* skovan je za potrebe ovoga rada analogno glagolu *novinariti* zabilježenom u Benešićevu rječniku.

² Podrobnije informacije o samom rječniku moguće je naći u predgovorima objavljenih svežaka te u nizu članaka: primjerice, Pranjković 2004 te posebice u nizu članaka Nikolić-Hoyt 2013; 2017; 2017a i sl.

³ Rad se priklanja mišljenju da je knjižničarstvo u svijetu utemeljeno tek u drugoj polovici 19. st. (nakon što je prevladalo shvaćanje »da je knjižnica društvena ustanova u službi javnosti«), a u Hrvatskoj osnivanjem knjižničarskih udruga i nešto kasnije formalne izobrazbe (v. https://www.enc.iklopedija.hr/c_lanak/bibliotekarstvo).

S obzirom na navedeno, prigodom Benešićeve okrugle obljetnice, u razdoblju kad se rad na konačnoj objavi njegova opsežnog rječnika primiće kraju, ovaj je rad pisan s osnovnom nakanom da se osvjetljavanjem djelića leksika zorno pokaže koliko bi Benešićev rječnik mogao biti aktualan i inspirativan knjižničarskoj zajednici.

2. ČITKAJUĆI BENEŠIĆEV RJEČNIK

Iščitavanjem 15 dosad objavljenih svezaka Benešićeva rječnika te popisivanjem leksema povezanih s knjižničarstvom sastavljen je popis Benešićeva knjižničarskog leksika. No, s obzirom na to da je opseg popisa nadišao okvire ovoga rada, rad će se usredotočiti na osvjetljavanje leksika koji bi mogao biti zanimljiv i knjižničarskoj i korisničkoj populaciji. Kad je god to bilo moguće (uz povremene digresije), Benešićeve se natuknice razmatraju unutar konceptualnih područja (npr. knjižnični prostor/zbirka knjiga; osnovne vrste knjižnične građe; informacijsko područje i sl.) ili tvorbenih porodica (*čit-/šti-*; *knjig-/knjiž-/knjiš-*) u koje su prethodno grupirane. Nadalje, kako bi se nastojalo dočarati kretanje knjižničarskog leksika, a dijelom i proces stvaranja nazivlja, Benešićevi su leksemi uspoređeni s onima iz suvremenih hrvatskih općih rječnika te *Rječnikom hrvatskoga knjižničarskoga nazivlja*. Posebno su komentirane riječi koje se pojavljuju samo u Benešića.

2.1. Biblioteka i knjižnica

U Benešićevu rječniku supostoje natuknice *biblioteka* i *knjižnica*:

- **biblioteka**, f., *knjižnica*: Radit ću u sveučilišnoj biblioteci (*Ivakić*).
- **bibliotekar**, m., *knjižničar*: Poput bibliotekara ne sanja ni o čem osim o naslovima, registraturama, pultima (*Nehajev*).
- **bibliotekski -a -o**, *što se odnosi na biblioteku*: Bijah proučio sve knjižarske i bibliotekske kataloge i nabavih knjižnicu, kakvom se nije mogao podičiti nijedan student domorodac (*Košćina*).

Usporedbe radi, *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (HER) navodi natuknicu **biblioteka**, bilježeći 4 pripadajuća značenja:

1.a sređena zbirka knjiga i rukopisa, **b** ustanova u kojoj se čuvaju i posuđuju knjige; knjižnica; **2.** niz izdanja određene vrste; **3.** posebno za knjige izrađen ormar; regal; **4.** *inform.* u kompjuterskom programiranju zbirka rutina spremljenih u datoteku.

U istom leksikografskom članku iz HER-a navode se i nazivi zanimanja u muškom i ženskom rodu (*bibliotekar/bibliotekarka (bibliotekarica)*); posvojni pridjev *bibliotekarev (bibliotekarov)*, pridjev *bibliotekarski* te naziv struke *bibliotekarstvo*. Iščezlom pridjevu *bibliotekski* iz Benešićeva korpusa odgovara pridjev *bibliotečni* iz HER-a. U Benešića nije zabilježen naziv zanimanja u ženskom rodu (*bibliotekarka*), što se može objasniti činjenicom da je u obuhvaćenom razdoblju zanimanje bibliotekar bilo muško.⁴

Dok HER uz natuknicu *knjižnica* bilježi i nazive zanimanja (*knjižničar/knjižničarka*), pridjeve *knjižničarski* i *knjižnični* te naziv struke/djelatnosti *knjižničarstvo*, u Benešića je navedena samo imenica *knjižnica*, ali i iščezla imenica *potknjižnica*, koja bi bila i danas iskoristiva kao naziv za cjelovitu javnu ili privatnu knjižnicu ili zbirku pripojenu sastavu veće knjižnice.

- **knjižnica**, f., *biblioteka*: Il' knjižnice u tihe se sakriva, il' umjetnosti hramove pohađa (*Marković*).
- **potknjižnica**, f.: ... u lijepoj knjižnici, brojećoj 22 000 knjigah, nađosmo bogatu potknjižnicu slavnog Kopitara, koja bi mogla dobro poslužiti slovenskim filologom (*Veber-Tkalčević*).

Premda su tijekom gotovo cijelog 20. stoljeća aktivno upotrebljavale imenice *knjižnica* i *biblioteka* kao blisko značnici nazivi, potkraj 90-ih dolazi do promjene cijele paradigme i u nazivlju prevladava oblik *knjižnica*. Tako se u *Rječniku hrvatskoga knjižničarskog nazivlja*⁵ (RHKN) s naziva *biblioteka* i svih izvedenica upućuje na preporučeni naziv *knjižnica*, odnosno odgovarajuće izvedenice.

⁴ Elza Kučera, zaposlena 1909. u današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, bila je prva hrvatska knjižničarka, a sve do međuraća zapravo i jedina (Stipčević 2008: 380–381).

⁵ *Rječnik hrvatskoga knjižničarskog nazivlja* rezultat je rada na projektu *Hrvatsko knjižničarsko nazivlje – Biblion* (voditeljica: dr. sc. D. Živković, nositelj: Filozofski fakultet u Zagrebu) u sklopu šireg projekta Instituta za hrvatski jezik *Hrvatsko strukovno nazivlje – Struna*. Više o *Biblionu* dostupno na: <https://biblion.ffzg.unizg.hr/>.

2.2. Čitaonica: čitati i štiti

Budući da su na početku razdoblja obuhvaćenoga Benešičevim rječnikom upravo čitaonice/štionice bile temeljnim oblikom, suvremenim rječnikom rečeno, knjižnične djelatnosti, spomenimo da Benešić u rječniku navodi samo natuknicu *čitaonica*, i to bez posebnog objašnjenja u skladu sa svojim uvjerenjem da poznate riječi ne treba tumačiti:

- **čitaonica**, f.: U čitaonicu se upisala kao član odmah, jer joj je odbor čitaonice poslao pismo sa zamolbom, da svojim prisustvom pripomogne čitaonici (*Ivakić*).

Isti korijen *-čit-* u Benešičevu se korpusu pojavljuje u nizu drugih natuknica:

1. glagoli:

- **čitati** čitam. Slijep je kod očiju, tko čitati ne zna (*Kušar*).
- **čitkarati** -karam, *pomalo čitati, čitkati*. Čitkaram stare, poderane časopise, u kojima nema u glavnom ničeg zanimljivog (*Krleža*).
- **čitkati** čitkam, *pomalo čitati, čitkarati*. Zabavio se u sobi sve do podne, malko uređujući župne spise, malko čitkajući po novinama (*Novak*).
- **čitnuti** čitnem, dem. od *čitati*. Ja imam crne knjige čarovnice, tko u njih samo jednu riječ čitne, pred očima mu novi svijet osvitne (*Palmović*).

1.a prefigirani glagoli

- **dočitati** -tam, pročitati do kraja.
- **dočitavati** dočitavam, *svršavati s čitanjem*.
- **prečitavati** prečitavam, trajno od *prečitati; pročitavati*. Knjige, koje sam s toliko brige kupovao i toliko puta prečitavao, zašutjet će zauvijek za mena (*Delorko*).

2. glagolska imenica:

- **čitanje**, n., glag. im. od *čitati*. U petoj godini znao je Juraj čitati i pisati, u šestoj razumio se već u čitanje geografske karte (*Novak*).

3.a imenice kojima se označava vršitelj/-ica radnje *čitanja*:

- **čitalac**, m., *čitatelj, koji čita*. Čitaoče, ja sam žica, ti šupljina glazbala, sa kog se harmonija glasi (*Nazor*).

- **čitatelj**, m. čitalac. Kad se vraćamo u New York, neće biti neugodno i čitateljima, da im rečem štogod o postanku tog grada (*Tresić-Pavičić*).
- **čitalica**, f., *čitateljica*. Uvjeren sam, mile moje čitalice, da ovaj moj člančić ... (*Šenoa*).
- **čitateljica**, f. Cvijeće i zvijezde su slova u mojoj knjizi, tišina moja čitateljica (*Matoš*).

3.b imenica kojom se označava vrsta knjige

- **čitanka**, f. ... kušao je reformirati čitanke za pučke škole (*Nehajev*).

4. pridjevi:

- **čitalački -a -o**, koji se sastoji od čitalaca. Dosele su političke rasprave i polemike otimala sav interes šire čitalačke publike (*Matoš*).
- **čitani -a -o**, koji je čitan, kojega ili što čitaju. Od tog mladića Zole postao je doskora mnogo čitani, slavljani i kuđeni književnik (*Nehajev*).

4.a s prefiksom

- **nepročitani -a -o**. I zanjela me mašta pred hrpu čudne stvari, blijedo-siva bijaše, u vijuga joj mreži ko zamršeno klupko u sucrvenoj šari nepročitano slovo pod zagonetku leži (*Kranjčević*).

Premda u Benešićevu rječniku nije zabilježena imenica *štionica*, korijen *-šti-* zastupljen je u sljedećim natuknicama:

1. glagol:

- **štiti**, štijem, *čitati*. Knjigu štije, gorke suze lije (*Velikanović, 1908*). — Ja, da oprostite, ne umijem štiti ni štampanih ni pisanih knjiga (*Šenoa, 1933*).

1.a prefigurirani glagoli:

- **proštijati** -jam, *proštiti, pročitati*. Pa su sašli u džamiju Turci i šarenu knjigu proštijali (*Martić*).
- **proštiti** proštijam, *pročitati*. Proštili smo sve do besjedice (*Šenoa*).

2. imenica:

- **štivo**, n., *ono što se čita*. Vjerujte mi, dobar leksikon najugodnije je štivo (*Ujević, 1938*).

2.a imenice za vršitelja/-icu radnje:

- **štilac** -oca, m., *čitalac*. Tako će štilac moći razumjeti i po koju svoje glavost u stilu i jeziku uopće; moći će oprostiti po koju omašku (*Horvat-Kiš, 1919*).
- **štilica**, f., *čitateljica*. Da ste mi zdravi, čestiti štoci, da ste mi zdrave, lijepe štilice moje (*Šenoa, 1932*).
- **štioć**, m., *štilac*. Opravdano reć će štioć mnogi, / Pa da nije kritik jako strogi (*Ciraki, 1905*).

Iako HER u rječničkom članku uz natuknicu *čitati* donosi niz izvedenica koje se većim dijelom podudaraju s natuknicama u Benešića, Benešićevim danas iščezlim glagolima *čitkati*, *čitkarati*, zamislivim i uklopivim i u današnji hrvatski jezik, u HER-u značenjski odgovara oblik *čituckati*, kojega pak u Benešića nema. U HER-u nema ni glagola *čitnuti*, koji bi vrijedilo oživjeti u značenju 'baciti pogled na tekst'. HER i Šonje navode glagol *štiti* i imenicu *štilac* (i to uz odrednice koje upućuju na to da je riječ o zastarjeli ili ekspresivnom obliku) te uobičajenu riječ *štivo*.

RHKN bilježi nazive *čitanka*, *čitanje*, *čitaonica* te nekoliko dvorječnih naziva: *čitalačko mjesto*, *čitaonička posudba*, *čitateljski kružok*. Iz definicije *čitalačkog mjesta* ('mjesto koje je knjižnica osigurala korisnicima za čitanje i studijski rad') razvidno je da je pridjev *čitalački* doživio semantički pomak u odnosu prema Benešićevu značenju ('koji se sastoji od čitalaca'). U RHKN korijen *-šti-* potvrđen je samo u nazivu *štionik* s kojega se upućuje na preporučeni naziv *straničnik*.

Tematskom polju *čitanje* pripadaju i dva galicizma zabilježena i u Benešića:

- **beletristika**, f., *lijepa književnost* (frc. *belles-lettres*). Ali danas, to, što se zove beletristika, nije nego zbirka najraznoličnijih smicalica, loše duhovitosti, glasnih efekata, neobično prozirno tkivo proračunane tehnike (*Krleža*).
- **lektira**, f., *čitanje knjige* (frc. *lecture*). Biraše joj sam francusku i njemačku lektiru (*Novak*).

U HER-u je zabilježena natuknica *beletristika* u istom značenju, ali uz proširenu definiciju, a u istom se članku nalaze i imenice za muški i ženski mocijski parnjak *beletrist*, *beletristica*, pridjevi *beletristični*, *beletristički*, ali i glagol *beletrizirati*, kojih nema u Benešića (a ni u Šonje). HER bilježi i imenicu

lektira u značenju 'ono što se čita, čitano gradivo, štivo'. RHKN bilježi naziv *lektira*, dok se s naziva *beletristika* upućuje na naziv *lijepa književnost*.

2.3. Novine i časopisi

U razdoblju koje obuhvaća Benešićev rječnik često štivo bila je i serijska ili neomeđena građa. U Benešića su zabilježene natuknice: *novine* s izvedenicama, *list* te *dnevnik* i *tjednik* kao 'vrste novina' te potom *časopis*. Na popisu je i *kalendar* ili *koledar* iako nijedna korpusna glosa ne nudi pouzdanu potvrdu koja bi sa sigurnošću sugerirala da je riječ baš o kalendaru kao obliku godišnje serijske publikacije, najpopularnijem štivu slabije obrazovanog puka u drugoj polovici 19. st.

- **novine**, f. pl.: Sjedeći u prikrajku do prozora, čitkala ona neke stare nje-mačke modne novine, kakovih ima obilje po našim kućama (*Šenoa*). — Novine su pune raznih vijesti, a to valja riješit i pretresti (*Ciraki*).
- **novinar**, m., *koji piše novinske članke*. Zar su novinari, moguće, ljudi? Za litru vina će ti ti novinari napisati štogod hoćeš! (...) (*Krleža*).
- **novinariti** novinarim, *baviti se novinarstvom*. Harambašić je mnogo novinaro i prevodio, a napisao je i dva libreta (*Matoš*).
- **novinarski -a -o**, *koji se odnosi na novinara*. Kupovala su se inostrana novinarska pera, koja su onda pisala i rasturivala laži (*Hanžeković*).
- **novinski -a -o**, *koji se odnosi na novinstvo*. ... ti bijedni novinski uvodničari još se pitaju i snebivaju: »Quo vadis Europa?« (*Kolar*).
- **list**, m. – 6. *novine*. Crnčić osnova s Miletićem šaljiv list sa zadatkom razvijanja umjetničke karikature (*Matoš*). — Pondravačke novine!... Najzanimljiviji list pod cijelom stratosferom (*Kaleb*).
- **dnevnik**, m. 3. *dnevne novine*. U Hrvatskoj se ne čita ništa nego dopisi i dnevne vijesti u političkim dnevnicima. Ne čitaju se ni uvodni članci, pa ma ih napisao Derenčić, Starčević ili Miškatović (*Gjalski*).
- **tjednik**, m., *novine koje izlaze jednom tjedno*. Pravaški tjednik »Hervatska« diljem čitave godine donosi sve oštrije članke o Krajini (*Nehajev*, 1932).
- **časopis**, m., (češki: *časopis*, prijevod s njem: *Zeitschrift*). Tu ležaše gomila hrvatskih časopisa »Arkiva« nerazrezanih, »Nevena«, »Danica« smotanih

(*Šenoa*). — Scijenim, da su valjani časopisi, a osobito zabavno-poučni časopisi, od velike koristi svakomu narodu (*Korajac*).

- **kalendar**, kalendara, m., *koledar* (lat. *calendarium*). Pismonoša mu pruži rekomandovano pismo i kalendar, čestitajući novu godinu (*Matoš*).

HER bilježi sve navedene riječi (osim glagola *novinariti*), a uz lemu *kalendar* kao 4. (povijesno) značenje donosi definiciju kalendara kao publikacije. RHKN bilježi sve nazive serijskih publikacija jasno naznačujući njihove odnose unutar terminološkog sustava, no naziva *list* nema, iako se još uvijek javlja u podnaslovima pojedinih tiskovina.

2.4. Knjige i knjigoliki oblici

Jedan od najplodnijih korijenskih morfema zastupljenih u Benešićevu rječniku svakako je alomorfni korijen: *knjig-/knjiž-/knjiš-*. Osim već spomenute *knjižnice*, u Benešića će se tako naći:

- **knjiga**, f.

1. *nauk, pismo, list*.

Knjiga znači u narodnim govoru i čitanje i pisanje ili nauk, tako: uči knjigu isto je što uči čitati i pisati, zna knjigu isto što zna čitati i pisati, dao ili metnuo je dijete na knjigu, t.j. dao ga na nauk (*Kušar*).

2. *knjiga* (lat. *liber*).

Tražih slatki mir u prašnih knjigah, kako u ružah pčela traži med (*Vraz*). — Svake iz knjige naučiti nešto se uzmogne (...) (*Preradović*). — Neki Matoš, kost u grlu, izda knjigu opet; sad ga možeš nadriknjigo, ako hoćeš opet propet (*Matoš*). — Jedina utjeha u tom beznadnom stanju bila mi je knjiga (*Miškina*). Vježbovnik i biblija dvije su najstarije knjige na svijetu (*Krleža*). — Staru tišinu u sobi buni listanje knjige nevesele: čitam pokraj prozora (*Tadijanović*).

3. *književnost uopće*

On je već danas u hrvatskoj knjizi pjesnik prvog reda (*Martić*).

4. *u prenesenom značenju*

5. *papir*

6. *mjera za lan*.

Iz navedenog je primjera razvidno da je u Benešića zabilježeno više značenja imenice *knjiga* od kojih se neka danas smatraju zastarjelima te se više i ne spominju u rječnicima. Tako će se u HER-u pod 1.a naći definicija koja odgovara Benešićevu značenju 2., a pod 1.b uz odrednicu *jez. knjiž.*, tj. u jeziku književnosti, značenja 'pismo', 'list', koja dijelom odgovaraju Benešićevu značenju 1., dok značenje u HER-u pod 2. 'učenje' odgovara dijelu Benešićeva značenja 1. HER navodi i dva značenja koja u Benešića nisu evidentirana (3. 'ono što služi posebnoj vrsti evidencije', 4. 'knjiga koju je tko izdao u određenoj boji korica i koja se prema njima tako naziva').

U RHKN-u *knjiga* se pojavljuje kao naziv za različite pojmove: kao skraćeni oblik preporučenog naziva *tiskana knjiga*, koji se definira kao 'neperiodična publikacija koja bez korica ima najmanje 49 stranica, a objavljena je u određenoj zemlji i dostupna javnosti'; kao istoznačnica za *omeđenu publikaciju* – tj. 'jedinicu knjižne građe koja je potpuna u jednom dijelu ili se namjerava upotpuniti u konačnom broju dijelova' (nepreporučeni nazivi: *monografija*, *monografska publikacija*); potom kao 'pismom fiksirani jezični dokument većega oblika zabilježen na lako prenosivom materijalu'; te konačno u značenju koji odgovara značenju 4. u HER-u).

Prije nastavka razmatranja Benešićevih tvorenica i izvedenica oblika *knjiga*, zanimljivo je spomenuti da Benešić ima i natuknicu *monografija*:

- **monografija**, f., *naučna rasprava o naročitoj temi* (grč. *mónos* i *grafía*). Među knjigama, smještenim po ormaru i stolovima, bilo je najviše zakonskih zbiraka, komentara, nekoliko pravničkih monografija (*Gjalski*).

Imenica *monografija* u istom je značenju zabilježena i u suvremenim općim rječnicima, dok je u procesu terminologizacije u knjižničarstvu doživjela značenjski pomak te je u knjižničarskom nazivlju (posebice 90-ih godina 20. st.) bila sinonimni naziv za knjigu ili omeđenu publikaciju. Iako je *monografija* još uvijek vidljiva u knjižnično-informacijskom sustavu Crolist, u suvremenom se nazivlju ne preporučuje jer zbunjuje knjižnične korisnike (posebice kad se ta oznaka, primjerice, nađe u mrežnom katalogu uz kakvu slikovnicu).

Spomenimo usput da se i natuknica *slikovnica* nalazi u Benešića:

- **slikovnica**, f., *dječja knjiga koja sadrži pretežno slike ili crteže*. Po stolu razbacane dječinke igračke, i dvie-tri knjige, a od tih jedna Selimova slikovnica, a druga Zlatina početnica (*Osman-Aziz*, 1897).

Dodat ćemo da se u nizu Benešićevih ilustrativnih korpusnih glosa imenica *knjiga* pojavljuje kao dio sintagmi – npr. *knjige čarovnice* (glosa uz spomenuti gl. *čitnuti*) ili npr. *knjiga/-e mudrice* (u više glosa uz natuknicu *mudrica*):

- **mudrica**, f. Tako učenje više vrijedi našem težaku nego sve knjige mudrice (*Pavlinović*). — Crnorizi to su ti đaci grabancijaši. Svih dvanaest jur davno oni promučili škola, svim mudricam knjigam silna prometali slova (*Marković*).

U Benešićevu se rječniku spominje i posebna vrsta knjiga – *inkunabula* ili *prvotisak*, uz napomenu da potonji oblik nije zabilježen, a prvi se navodi u množini kao da je riječ o *plurale tantum*.

- **inkunabule**, fpl., *knjige koji su prvi put štampane prije god. 1500*. Nu uistinu je biblioteka vrlo siromašna u rukopisima i inkunabulama (*Tresić-Pavičić*). — ... ne sanja ni o čem, osim o naslovima, registraturama, pultima, pergamenima i inkunabulama (*Nehajev*).

Nakon digresije, nastavlja se s razmatranjem tvorbene porodice knjig-/knjiš-/knjiž-.

Uz knjige idu i knjigoljupci, a u Benešića je zabilježena danas iščezli oblik *knjigoljub*:

- **knjigoljub**, m., *bibliofil*. Šta? poskoči Vincenzo. U tvojoj biblioteci? Otkad si ti postao knjigoljub? (*Draženović*).

HER kao lemu navodi internacionalizam *bibliofil*, a oblik se *knjigoljubac* navodi u objašnjenju. U RHKN-u se sa žargonizma *knjigoljubac* upućuje na preporučeni naziv *bibliofil*, koji se u Benešića ne bilježi.

Benešićev rječnik bilježi tri augmentativa i jedan deminutiv imenice *knjiga*:

- **knjižetina**, f., augm. od *knjiga*. Po toj knjižici, koja među starijem župničkim knjižetinama nađe se u Mihajlu, složena je ova pripovijest (*Vodopić*).

- **knjižurda**, f., augm. od *knjiga*. Često bi mi rekao: što si se, čovječe, zasjedio oko tih knjižurdah, ta kako već obogaljio nisi? (*Jurković*).

- **knjižurina**, f., augm. od *knjiga*. U kutu bio se naherio širok ormar, pun prašnih knjižurina (*Šenoa*).

- **knjižica**, f., dem. od *knjiga*. Tomu se ne moramo čuditi, pomislimo li, kad je knjižica postala i da je na brzu ruku sastavljena bila (*Šenoa*).

HER uz natuknicu *knjiga* navodi augmentativne, pejorativne oblike *knjižetina* i *knjigurina*, deminutivni oblik *knjižica*, ali i hipokoristike *knjigica* i *knjižuljak*, kojih nema u Benešića.

U Benešićevu su rječniku posebno zanimljivi danas posve nepoznati glagoli i glagolska imenica izvedeni od imenice *knjiga*:

- **knjigovanje**, n., glag. im. od *knjigovati*, *učenje iz knjige*. I učio djecu knjigovanje (*Martić*).
- **knjigovavati**, iter. od *knjigovati*, *poučavati iz knjige*. I koliko neuk knjigovavo, toliko je djeci i dodavo (*Martić*).

Spomenute bi riječi bilo zgodno oživjeti bar u knjižničarskom žargonu. Ne bi bilo nezamislivo primjerice reći: **Studenti u čitaonicama sve manje knjiguju*.

Premda je kao prvi dio složenice *knjiga* u značenju 'pismo', u knjižničarstvu bi se mogli oživjeti i u Benešića zabilježeni oblici *knjigonosac* ili *knjigonoša*:

- **knjigonosac** -sca, m., *knjigonoša*. A kada je knjigu napisala, ona nađe momka knjigonosca (...) (*Nar. pj.*).
- **knjigonoša**, m., *teklić s pismom*. Vrn'te zdravo knjigonošu vamo, pa čeknite, da se ogledamo (*Martić*).
- **knjigonošče**, n., dem. od *knjigonoša*. Kada bijelu knjigu napravili, knjizi valja knjigonošče vrijedno (*Martić*).

I *knjigonosac* i *knjigonoša* uklapaju se u suvremeni hrvatski jezik te bi se mogli iskoristiti u opisu posla knjižničarskog tehničara koji donosi knjige iz zatvorenoga spremišta.

Za ilustraciju razgranatosti oblika nastalih od osnovne riječi *knjiga* navest ćemo i sljedeći niz zabilježen u Benešićevu rječniku:

- **knjigar**, m., *knjižar*. Pokorno se tim na znanje daje, kod knjigara da se svud prodaje dovršena uprav' ovih dana u pet čina drama ovjenčana (*Šenoa*).
- **knjiški -a -o**, *književni*. Pradrevna, nosi ovo, knjiško ime (*Nazor*).

- **knjištvo**, n., *književnost*. Ove su brošure uza to najkласičnija djela hrvatskoga knjištva (*Gjalski*).
- **knjiženstvo**, n., *književnost*. Knjiženstvo moje nije rat (*Tommaso*).
- **književni -a -o**, *literarni*. Književnim djelom se u glavnome smatra ono, koje zanima bez obzira na sadržaj, t.j. koje čitamo više radi estetičkoga no radi didaktičkoga karaktera (*Matoš*).
- **književnik**, m., *pisac, literat*. Već uvijek bogac književnik i knjižara i nakladnika rob (*Harambašić*). — Književnik je onaj, tko sebe ostavlja u svom djelu (*Matoš*).
- **književnica**, f., *spisateljica, literatkinja*. Gdje je mučenica Zrinska Katarina, književnica, duše pobožne i jake (*Ujević*).
- **književnost**, f., *literatura*. Književnost je sve ono intelektualno stvaranje, koje ne apeluje samo na razum, nego i na srce, ne samo na logiku nego i fantaziju, koje se bavi čitavim čovjekom i djeluje na čitavog čovjeka (*Matoš*).
- **knjižnik**, m., *književnik*. Lovile se knjige i knjižnici i fatali učni uhodnici (*Matoš*).

S obzirom na to da je Benešićev rječnik utemeljen na citatima iz književnosti, ne treba čuditi brojnost natuknica koje se odnose na književnost i književnike. Budući da »književnih« istoznačnica i blisko značnica ima mnogo u svim svescima (npr. *literaran, literat, literator, literatura, pismoznanać* itd.), zaslužile bi i poseban rad.

Proučavanje osnovne riječi *knjiga* zaključit će se dvjema imenicama izvedenim prefiksalsnom tvorbom zabilježenim u Benešića:

- **nadriknjiga**, f., *nadriknjiževnik*. Neki Matoš, kost u grlu, izda knjigu opet; sad ga možeš nadriknjigo, ako hoćeš opet propet (*Matoš*).
- **praknjiga**, f. Praknjiga je to puna živih slova (*Nazor*).

2.5. Informacija

Ovaj pregled pisan u informacijsko doba, u doba kad pouka iz informacijske pismenosti postaje temeljnom uslugom većine knjižnica, završit će se Benešićevim natuknicama koje pripadaju informacijskom tematskom području:

- **informacija**, f., (lat. *informatio*). Njegove su informacije bile opširne, strpljive, prijazne (*Perković*).
- **informator**, m., (lat. *informator*)
 1. *domaći učitelj*. Poradi toga nije ga dala u javne škole, nego je držala kod kuće instruktore i informatore (*Gjalski*).
 2. *izvjestitelj, dopisnik*. Bijah najmarljiviji suradnik i informator gotovo svih domovinskih listova (*Košćina*).
- **informirati** informiram, *uputiti obavijestiti* (lat. *informare*). Izvinite, gospođo, vi ste na krivom putu, vas su krivo informirali (*Perković*).

Sva tri leksema zabilježena su i u HER-u: glagol *informirati* istaknut je kao natuknica, dok se imenice *informacija* i *informator* nalaze u istom rječničkom članku kao podnatuknice uz niz drugih (imenice: *informativnost* i *informiranost*; pridjeve: *informativski, informativan* i *informiran* te priloge: *informativno* i *informirano*). RHKN bilježi nazive *informacija* i *informator* te niz dvorječnih naziva s pridjevom *informativski* (-a, -o) kao početnom sastavnicom (npr. *informativska pismenost, informativska služba, informativski upit, informativsko doba* itd.). Vrijedno je spomenuti da je definiciji naziva *informator* u RHKN-u ('knjižničar u informativskoj službi koji odgovara na korisničke upite i sudjeluje u poučavanju korisnika') značenjski bliži Benešićev 'domaći učitelj' nego 'doušnik' u HER-u.

3. MOGUĆI PLODOVI »RJEČNIKOVANJA«

»Rječnikovanje« (izmišljena riječ skovana analogno *knjigovanju*), odnosno proučavanje Benešićeva rječnika, završit ćemo s nadom da se odabranim primjerima iz 15 dosad objavljenih svezaka uspjelo predočiti bar dio razvojnog puta hrvatskoga knjižničarskog leksika (od jezika književnosti do suvremenog nazivlja) te osvjetliti zaboravljene riječi od kojih će možda neke opet zaživjeti ili, zatreba li, inspirirati tvorbu novih.

Benešićev rječnički korpus doista iskazuje neslućene mogućnosti hrvatskoga jezika, zorno pokazujući kako je od gotovo svake riječi moguće skovati novu. S obzirom na to da se jezično razdoblje obuhvaćeno Benešićevim rječnikom preklapa s otvaranjem prvih javnih čitaonica i knjižnica u Hrvatskoj,

a neposredno prethodi začetcima knjižničarske struke, Benešićev bi rječnik doista mogao biti i dragocjenim obavijesnim vrelom svim izučavateljima hrvatske knjižničarske prošlosti.

U svakom slučaju, tko Benešića čitne, lako će se uvjeriti u istinitost Ujevićeva citata prema kojemu je *dobar leksikon najugodnije štivo* jer *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* zasigurno je trezor s filološkim i kulturološkim draguljima koje je moguće i potrebno proučavati s različitih aspekata.

Stoga prigodom 120. obljetnice Benešićeva rođenja poželimo uspjeha timu koji će rad na izdavanju Benešićeva rječnika konačno i dovršiti!

LITERATURA

- Benešić, Julije. 1985. Uvod. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića – Sv. 1: a- burkati*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, IX–XV.
- Bibliotekarstvo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/bibliotekarstvo> (pristupljeno 15. 7. 2024.)
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2013. U pozadini rječnika. *Fluminensia*, 25, 1, 151–166. <https://hrcak.srce.hr/105006> (pristupljeno 25. 2. 2024.)
- Nikolić-Hoyt, A. 2017. Pogled u prošlost i budućnost (hrvatske povijesne) leksikografije. *Filologija*, 68, 127–142. <https://hrcak.srce.hr/206457> (pristupljeno 25. 2. 2024.)
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2017a. Paralelne korpusne glose i dokumentacijski potencijal Benešićeva rječnika. *Fluminensia*, 29, 2, 69–89. <https://hrcak.srce.hr/191714> (pristupljeno 25. 2. 2024.)
- Pranjković, Ivo. 2004. Konceptija Benešićeva Rječnika hrvatskoga književnoga jezika. *Dani Julija Benešića: zbornik radova I*. Zagreb – Ilok: Pergamena – Muzej grada, 69–78.
- Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 3: Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Rječnici:

- Benešić, Julije. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića. Sv. 1–15*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1985. – 2022. [Dosad objavljeni svesci dostupni na: <https://benesic.hazu.hr/objavljeni-svesci/>].
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi Liber.

RHKN = *Rječnik hrvatskoga knjižničarskog nazivlja*. 2022. Ur. Živković, Daniela; Aleksandra Horvat. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Šonje = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Gl. ur. Šonje, Jure. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.

SUMMARY

BENEŠIĆ'S »LIBRARY« LEXIS

The study examines the »library« lexis and corpus glosses as they are adapted in Benešić's *Dictionary of the Croatian Literary Language from the [Croatian] Revival to Ivan Goran Kovačić*. While the lexis demonstrates the exceptional morphological capabilities of the Croatian language, the corpus glosses provide a valuable testimony to the reading culture and publishing of that period. Words referring to things and concepts related to librarianship in the broadest sense are extracted from Benešić's dictionary. These words are then sorted into general lexis and terminology, and the lists are compared with contemporary Croatian general dictionaries and the *Croatian Dictionary of Librarianship*. Special attention is given to words that appear only in Benešić's dictionary. This analysis aims to contribute to elucidating the historical dimension of the Croatian »library« lexis and potentially reviving the »forgotten« words.

Keywords: library lexis, library terminology, Benešić's dictionary